

PRACTICAL AND APPLIED CONCLUSIONS OF REALIZED ART THERAPY WITH CHILDREN FROM HOME FOR CHILDREN WITHOUT PARENTAL CARE "DETELINA" - SHUMEN

REPORT PRESENTED AT SCIENTIFIC CONFERENCE OF THE PEDAGOGICAL FACULTY OF
THE UNIVERSITY OF SHUMEN - SEPTEMBER 2015

ZHIVKO ZHECHEV

ASSOCIATE PROFESSOR PHD
DEPARTMENT OF "SOCIAL WORK"
AT "KONSTANTIN PRES LAVSKY" - UNIVERSITY OF SHUMEN

BULGARIA
ZHIVKOZ@ABV.BG

ABSTRACT: THE ART THERAPY WITH CHILDREN INSTITUTIONAL BUILDING ON IMPORTANT MOTIVES: SELF-ASSERTION, SELF-IDENTIFICATION, ACHIEVEMENT AND OTHERS. THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF THIS TYPE OF THERAPY WITH INSTITUTIONAL CHILDREN SHOWS THAT CLASSES THROUGH ISO THERAPY, TALE THERAPY, MUSIC THERAPY, SAND THERAPY, PUPPET THERAPY TO HELP THEM SOLVE THEIR PROBLEMS AND CONFLICTS, DEVELOPING PERSONAL SKILLS TO CONTROL THEIR BEHAVIOR, TO MASTER NERVOUS OUTBURSTS, DEPRESSION, PSYCHOLOGICAL BARRIERS TO OVERCOME STRESS AND AGGRESSION, INCREASE THEIR SOCIAL ACTIVITY.

KEY WORDS: ART THERAPY, MOTIVATION, SELF-DEVELOPMENT, ISO THERAPY, TALE THERAPY, MUSIC THERAPY, SAND THERAPY, PUPPET THERAPY

Като социално – психологически акт Арт терапията с институционални деца се опира на важни мотиви, стоящи във фундамента на социалната активност и социализацията [8], [10]:

- мотив за самоутвърждаване - стремежът на децата да се утвърдят в социума и се свързва с чувството им на собствено достойнство, честолюбие и самолюбие;
- мотив за идентификация с друг човек - израз на институционалните деца да приличат на определени герои, кумири, авторитетни личности;
- мотив за саморазвитие - изразява се като подтик за самоусъвършенстване, стремеж към пълна реализация на способностите и желание за усещане на лична компетентност;
- мотив за постижение - свързва се с постигане на високи резултати и майсторство, което се проявява при избора на сложни задачи и стремежът им към изпълнение;
- мотив на афилиация (*affiliation* — присъединяване) - изразява се в стремеж към установяване или поддържане отношения с другите хора, контакти и общуване с тях;
- процесуално - съдържателни мотиви - чрез тях институционалните деца се подтикват към активност чрез съдържателни дейности, а не чрез външни фактори;
- просоциални (обществено значими) мотиви - те се свързват с осъзнаването на общественото значение на дейността, с чувството на дълг и отговорност пред групата и/или обществото. По този начин човек се съизмерява с определена социална група и цялото общество. Чрез Арт терапията институционалните деца се подбуждат към нормативност, лоялност, групови и общностни стандарти,

признание и защита на груповите ценности, стремеж към реализиране на общественозначими цели.

Подхождайки към реализирането на Арт терапия с институционални деца от ДДЛРГ „Детелина” – гр. Шумен изследователският екип, ръководен от автора на настоящия доклад, разбира тяхната мотивация като понятие с двойствено значение. От една страна, тя трябва да се разбира като съвкупност от мотиви, които пораждаат и направляват поведението и дейността на децата. От друга страна, тя е процес на въздействие върху детето или групата с цел да се формират или променят определени мотиви.

Мотивиране на социална активност чрез Изотерапия

Екипът определя за основен арт терапевтичен метод насочен към социализирането на деца от ДДЛРГ „Детелина” – гр. Шумен изотерапията, изхождайки от теоретико - практическите разработки на К. МАЛЧИОДИ [16], К. РОС [20], Л. СИЛВЪРСТОУН [22], Л. МАРДЕР [7], С. БАЙКУШЕВ и Т. МИТОВА [1], с разбирането, че работата с бои е творчески акт, позволяващ на детето да се почувства и да разбере себе си, да изрази свободно своите мисли и чувства, да развитие на емпатия, да изразяват своите надежди и мечти. Рисуването освен това развива сетивно - моторната координация. Предимството му е, че то не изисква съгласуваност с участието на много умствени функции. Използването на изотерапията в много случаи има психотерапевтична функция, което помага на детето да се справи с психологическите си проблеми, възстановяването емоционалния баланс или коригира съществуващи нарушения на поведението му.

Изотерапията в институцията е съобразена и със значението на различните техники на работа: с четка; със сив молив, креда, пастел; с флумастер или химикал.

Темите за работа с бои могат да бъдат изключително разнообразни и се отнасят както за индивидуални, така и за групови общи проблеми. Обикновено темите за рисуване включват:

1. Собствено минало и настояще - "Трудностите ми при контакти с други деца", "Ситуации в живота, когато се чувствам несигурен", "Моят типичен ден";
2. Бъдещи или абстрактни понятия - "Какво бихте искали да ви се случи," "Назоваване на три най-силни желания", "Остров на щастието", "Страх".
3. Отношения в групата - "Какво ми даде отбора, в който играя", „Какво аз очаквам като отношение от групата” и др.

Мотивиране на социална активност чрез Куклотерапия

Чрез проведената куклотерапия изследователският екип стимулира процесите на идентификация на детето с любим герой на детето. Това означава за изразяване на чувства, отношения и самообучение. Децата използват играчки за да изразят чувствата, които в други случаи може да предизвика неодобрението на другите.

Цялата практическа работа по куклотерапия изследователския екип основава на научните разработки на Е. КРАМЪР [15], О. ВАЛДЕС [18], Т. КОЛОШИНА и Г. ТИМОШЕНКО [3], А. КОПИТИН [4], [5], [6].

В случая, куклата като междинен обект на взаимодействие между децата и възрастните. Надявайки на ръцете си куклата, детето предава на нея чувствата си, забравя за проблемите и страховете, разкрива вътрешните си скрити резерви.

Чрез куклотерапията се постигат различни *ефекти, свързани с развитието на децата*: усъвършенства се моториката на ръцете и координацията на движенията; създават се предпоставки за отговорно управление /на куклата и себе си/; проява чрез куклата на такива емоции и чувства, състояния и движения, които в обикновения живот по различни причини детето не би си позволило да прояви; осъзнаване на причинно - следствените връзки между собствените действия и изменението на състоянието на куклата; научаване за различно телесно изразяване на различни емоции, чувства, състояния; развитие на произволното внимание; усъвършенстване на комуникативните навици и култура; придобиване на нови социални компетенции.

Целите на занятията по куклотерапия са свързани главно със: създаване на условия за успешна социализация на децата, за работа в екип, и корекция в развитието на личността; развитие на емоционално - волевата сфера; обогатяване на представата за окръжаващия свят на децата; разширяване обхвата на социалните компетенции.

Пиесите за куклотерапията се подбират заедно с децата. Обикновено това са приказки, които те добре познават и обичат. Работата продължава не повече от два часа на ден. Обикновено в спектакъла участват 2-3 деца, които се редуват със следващи групи по 2-3 деца. Но работата се наблюдава от всички деца в групата.

Работи се главно с измислени от децата персонажи и етюди. Така се отразява реалната позиция на децата в определени жизнено ситуации. Те под ръководството на водещия откриват недостатъците на персонажите и правят всичко възможно да ги поправят. По този начин незабелязано децата усвояват модели на поведение.

На куклите могат да се задават въпроси. Децата могат взаимно да си подаряват или разменят. Всичко зависи от настроените и уговорките между тях. Темите могат да се избират произволно или във връзка с проблемите, които подлежат на корекция. Децата от групата разиграват например следните етюди: „Когато бях малък...”, „Когато стана възрастен...”, „Нощес ми се присъни...”, „Веднъж в училище...”, „Моята кукла много се страхува...”, „Живяло някога палаво дете, на което всички правели забележки...” и др.

Спектакли за публиката са най-важният акорд в работата на изследователската група и децата. Публичното одобрение, усмивките, аплодисментите на публиката – това не е просто признаване на успешното пресъздаване на героите, но най-вече това е признаване на личността на актьора – той е признат, харесван, нужен. Всичко това усилва неговата социална значимост. Така се постига хармонизация на личността на детето и развитие у него на себеизразяване и самопознание.

На някои от представленията на групата присъстват и някои от родителите на децата, като по този начин чрез куклотерапията се постига и друг изключително важен ефект на арт терапията – заздравяване на взаимоотношенията деца - родители.

Мотивиране на социална активност чрез Приказкотерапия

Подходът на изследователския екип при прилагането на приказкотерапията е, че тя е "свързващ мост" между съзнателния и несъзнателния свят на децата, отразяващ връзката между събитията в историята и поведението в реалния живот. Поставяйки арт терапевтичната си дейност в светлината на творчеството на С. БЪГЪЛТЪР [13], С. РАЙЛИ [19], В. ВАЧКОВ [2], Н. РАДИНА [9], екипът тръгва с разбирането, че това е един от методите, който използва терапевтичния процес като готови приказки и приказни истории, измислени от клиента. При прилагането на този метод в ДДЛРГ

„Детелина” се оказва, че той дава много добри резултати при справяне с емоционалните травми на децата, решаване на житейски кризи и запълване на някои техни социални дефицити.

Резултатите показват, че чрез приказкотерапията се разширява представата на децата за нормален живот и разбирането им за света на чувствата и преживяванията. Събират се знания за живота, създава се несъзнателен запас от жизнен опит, пробуждат се скрити сили, формират се желаниа и планове. Търсят се и се намират скрити смисли и жизнени уроци.

В реализирането на приказкотерапията изследователският екип се опира на няколко вида приказки:

Народни приказки. Екипът ги използва, защото са носители на много важни идеи, свързани с окръжаващия свят на детето. Чрез тях се постига разграничаване на добро и зло, а победата на доброто е важно за поддържане на стремежа към успех. Децата научават, че най-ценното човек постига чрез изпитания, а това, което му се дава даром, често бързо се губи.

*Смятайки за особено подходящи при социализирането на децата екипът използва различните **видове народни приказки:***

- **приказки за животни** - при тях децата идентифицират себе си с животните, стараят се да им подражават, при което усвояват жизнен опит; с децата се реализират българските народни приказки „Клан недоклан”, „Косе Босе”, „Кума Лиса и Ежко Бежко”, „Юначното петле”, „Дядовата ръкавичка”;
- **битови приказки** - особено подходящи за социализиране на деца от институции, тъй като в тях най-често се разказва за превратности в семейния живот и се показват начините за разрешаване на семейните конфликти; формират здраво чувство по отношение на негодите, разказват за малките семейни хитрости, поради което са особено подходящи за институционалните деца, разкривайки семейните и фамилни взаимоотношения; разиграни са етюди по приказките „Неволя”, „Сливи за смет”, „Който не работи, не трябва да яде”, „Дядо и ряпа”, „Момче и вятър”;
- **страшни приказки /приказки страшилки/** - в тях се говори за нечисти сили: магьосници, върколаци и пр.; използват се от екипа тъй като чрез тях се модулира и преживява тревожната ситуация в приказката, децата се освобождават от напрежението и придобиват нови способности за реакция;
- **вълшебни приказки** - това са най-увлекателните приказки за децата и благодарение на тях екипът работи с подсъзнателното у децата, концентрирайки у тях жизнена мъдрост и информация за духовно развитие; по избор на децата се драматизират народните приказки „Златното момиче”, „Жива вода”, „Безценното камъче”;
- **авторски художествени приказки** - чрез тях екипът си поставя за цел да помогне децата да осъзнаят своите вътрешни преживявания; разиграват се приказките на Х. Андерсен „Малката русалка”, „Оле – затвори очички”, „Малката кибритопродавачка” и приказките на Братя Грим „Белоснежка и Червенорозка”, „Снежанка” и „Бременските градски музиканти”;
- **психокорекционни приказки** – помагат на изследователския екип деликатно да повлияе над поведението на детето; под корекция тук се разбира замяната на неефективния стил на поведение с по-ефективен, а така също и обясняване на децата какъв е смисъла на произтичащото.

Мотивиране на социална активност чрез Пясъкотерапия

Прилагайки пясъкотерапията при разширяване на социализационните механизми на институционални деца, екипът подхожда отчитайки следното:

1. Играта с пясък е самостоятелна терапия. Нейните корени се намират още в творчеството на К. ЮНГ [11], [12], а по-късно – в разработките на Е. КРАМЪР [15], А. РУБИН [21] и М. МАРКЕЛ [17], които са методологическа матрица на изследователския екип. Пясъкотерапията изразява войната, битката между доброто и злото, при което детето винаги знае как е добре да се спечели. И този опит е много важен за бъдещия му живот.

2. Завършената задача в пясъка от детето предизвиква неговите мотивация и интерес - то се опитва да направи нещо правилно, хубаво, спретнато и най-важното - бързо. Децата често не могат правилно да артикулират или обяснят това, което се случва с тях. Но при изграждането в пясъка на различни теми, детето може да изиграе различни трудности в живота си, например, трудностите в общуването с други деца или своите страхове.

Резюмета на проведени занятия по пясъкотерапия в ДДЛРГ „Детелина” - гр. Шумен:

1. „*Вълкът, който не яде козлета*” - Научаване на децата да се вслушват в себе си, да споделят своите възприятия, да коригират своите емоции на страх и агресия; възпитаване в научаване да разбират себе си и другите и изработване на саморефлексия. Показва се, че в не всички приказки вълкът изяжда козлетата, а е възможно той да е техен добър приятел.
2. „*Расти-расти цветенце на пясъка*” - Стабилизиране на емоционалното състояние на децата; възможности за самоанализ и изработване на саморефлексия. Съвместното засаждане и развитие на цветенцата в пясъка е свързано с развитието на солидарност и трудолюбие.
3. „*Разходка в гората*” - Развитие на груповата сплотеност и емоционално - волевата сфера на децата. Децата, хванати ръка за ръка преодоляват трудности в гората.

Мотивиране към социална активност чрез Музикотерапия

При провеждането на занятия по музикотерапия изследователският екип подхожда от научни отправни точки, съдържащи се в разработките на признати учени в областта - Т. ДОЛЕЙ [14], Р. ПРАТ [18], Л. СИЛВЪРСТОУН [22] и др., които най-общо се състоят в следното: Музикалното изкуство по своята същност, е образна музикална реч, в процеса на която, както и в процеса на словесната реч се създава контакт между композитор, изпълнител и слушател. Установява се духовно общуване, защото тази реч е необикновено богата па съдържание и по своите изразни възможности.

Особено важно значение при лечение с музикотерапия е правилният подбор на музикалните произведения, насочеността и последователността на тяхното слушане.

Използваните музикални произведения и тяхната насоченост са посочени в следващата таблица:

Тип музикално произведение	Конкретно музикално произведение	Параметри на промяната у децата
----------------------------	----------------------------------	---------------------------------

Весела музика, с умерено темпо	<i>Мятало Ленче ябълка</i> – изп. На Борис Машалов <i>Снощи сиденки кладохме</i> – Мита Стойчева <i>Прела баба</i> - изп. на дет.състав „Сребърни звънчета” <i>Градската музика</i> - изп. на „Тоника” <i>Детство мое</i> - от филма „Неочаквана ваканция” <i>Патешка история</i> (Патето Яки) - изп. на Йорданка Христова и др.	Поява на жизнерадост, желание и активност за работа. Засилва увереността на децата в собствените сили, които са в основата на положителна промяна на живота им. Позиционира ги като главни дейатели при реализирането на жизнените им позиции.
Лирична, мечтателна музика	<i>Цъфнало цвете шарено</i> - изп. на Илия Луков <i>Китка ти падна, Дено</i> – изп. на Борис Машалов <i>Бяляна платно белеше</i> – изп. на Костадин Гугов <i>Лале ли си, зюмбюл ли си</i> – изп. на Верка Сидерова <i>Я кажи ми облаче ле бяло</i> - изп. На дет. Състав „Сребърни звънчета” <i>Когато бях овчарче</i> – изп на Асен Кисимов и др.	Спомага за себеосъзнаването и наличие на реални преценки за АЗ-а у децата. Предразполага ги към желание за активизиране на действия, свързани с промяна на настоящето към по-целеструмено бъдеще.
Произведения със степенувано настроение от сериозно към драматично и победно	<i>Планино, Стара планино</i> – изп. на Христина Лютова <i>Слънцето трепти, захода</i> – изп. на Янка Рупкина <i>Химн на Кирил и Методий</i> - изп. на Детски хор на БНР <i>Хубава си татковино</i> - изп. на Детски хор на БНР <i>Стани стани юнак балкански</i> - изп. на хора на БНР <i>Къде остана детство</i> - от филма „Таралежите се раждат без бодли” и др.	Насочва действията на децата за преодоляване на депресията и застоя към предприемане на активни действия за промяна на личното статукво.
Радостни, активиращи “живи” песни	<i>България, майка свята</i> - изп. на Соня Балева <i>Високи сини планини</i> - изп. на „Сребърни звънчета” <i>Аз съм българче</i> - изп. на дет. Състав „Сребърни звънчета” <i>Всичко тече</i> - от филма „Васко да Гама от село Рупча” <i>Да бъдем различни</i> - изп. на дет.състав”Пим-Пам”, Тодор Колев и Васил Найденов и др.	Усилва волевите и емоционални настройки у децата, събужда у тях желание за активна промяна „сега и тук”. Изпълва ги с положителна енергия и увереност в собствените сили. Развива у тях чувството, че са част от едно голямо семейство – обществото.

С реализиране на музикотерапията в ДДЛРГ „Детелина” по отношение на деца проявяващи агресия се постигна следното: 1.активизиране на емоционалните процеси, преработване и преодоляване на конфликти; 2.активизиране и отключване на социални интеракции на невербално равнище, които подпомагат преодоляването на комуникационни поведенчески разстройства; 3.развитие и диференциране на

способността за естетическо преживяване и наслада, преодоляване на наличния дефицит от емоционални и естетични преживявания у децата.

Проведената Арт терапия в ДДЛРГ „Детелина” – гр. Шумен показва, че най-добре се стимулират институционалните деца в групова работа. При нея се проявяват ефектите на работна група. Детето вижда какво правят другите, как се държат. В групата се проявяват способността на децата да се концентрират, техните възможности и интереси. При работата водещият осигурява възможности за дерогация (отмяна на определени правила), позволяваща даване на възможности за различните деца.

ИЗВОДИ

1. Арт терапията помага на институционалните деца да изразят себе си по-лесно. Творческият процес и себеизразяването чрез изкуството помагат им помага да разрешат свои проблеми и конфликти, да развият личностни умения, да контролират поведението си, да овладеят нервни изблици, депресии, психологически бариери, да се преборят със стреса и агресията, да повишат своята социална активност.

2. Чрез различните форми на Арт терапия в ДДЛРГ „Детелина” са постигнати позитивни изменения в психо - социалната страна на институционални деца, които стимулират тяхната социална активност по посока пълноценна социализация като подпомогнато е преработването на психо - травмените преживявания на децата и те са „екипирани” с нови психологични, социални и инструментални умения и личностни стратегии за справяне със стресогенни жизнени събития; оптимизира се социалната среда на децата и се подпомага създаването на подкрепяща среда от връстници; намаляват се последствията от психо - социални кризи, пластично се преразпределят социалните роли на децата, при използване ресурсите на непосредственото им обкръжение и др.

Реализираните типове Арт терапия в ДДЛРГ „Детелина” – гр. Шумен дават основание да се направи извода, че художествените произведения като продукти на детската творческа дейност обективират както силните, така и слабите страни на личността на децата. Те дават ценни сведения за разкриване на нейните особености, с което спомагат за арт терапевтично повлияване.

REFERENCES

1. **Baykushev, S., Mitova, T., 2006: Байкушев, С., Митова, Т.,** Ръководство по Арт терапия (лечение с изобразително изкуство), Пловдив, 2006
2. **Vachkov, I.V., 2001: Вачков, И.В.,** Арт-терапия. Развитие самопознания через психологическую сказку, Москва, 2001
3. **Koloshina, T., Timoshenko, G., 2001: Колошина, Т., Тимошенко, Г.,** Марионетки в психотерапии, Москва, 2001
4. **Koputin, A.I., 2000: Копытин, А. И. (ред.),** Практикум по Арт терапии. Питер, Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск, 2000
5. **Koputin, A.I., 2001: Копытин, А.И.,** Системная Арт терапия, СПб.: Питер, 2001
6. **Koputin, A.I., 2003: Копытин, А.И.,** Тест "Нарисуй историю". СПб.: Речь, 2003
7. **Marder, L., 2007: Мардер, Л.,** Цветной мир. Групповая арт-терапевтическая работа с детьми дошкольного и младшего школьного возраста. Генезис, 2007

8. **Markova, D., 2001:** Маркова, Д., Изобразителното изкуство като терапия. Миниатюра, Пловдив, 2001
9. **Radina, N.K., 2006:** Радина, Н.К., Истории и сказки в психологической практике, СПб.: Речь, 2006
10. **Hekhauzen, H., 2003:** Хекхаузен, Х., Мотивация и деятельность, СПб.: Питер; М., Смысл, 2003
11. **Yung, K.G., 1998:** Юнг, К. Г., Человек и его символы, Москва, Серебряные нити, 2002
12. **Yung, K.G., 1998:** Юнг, К. Г., Практика психотерапии. Минск, 1998
13. **Buchalter, S., 2009:**, Art Therapy Techniques and Applications, Jessica Kingsley Publishers, 2009
14. **Dalley, T., 2004:** Art as therapy. London/New York: Brunner-Routledge, 2004
15. **Kramer, E., 1971:** Art as therapy with children. New York: Schocken Books, 1971
German version: Kramer, E. (1978). Kunst als Therapie mit Kindern. München/Basel: Ernst Reihnhardt Verlag
16. **Machioldi, C., 1999:** Understanding Children's Drawings. Guildford Publications, 1999
17. **Markell, M.J., 2002:** Sand, Water, Silence - The Embodiment of Spirit. Explorations in Matter and Psyche. Jessica Kingsley Publishers, 2002
18. **Pratt, R.R., 2004:** Ed., Art, dance, and music therapy, Research & Development, Music Health Institute, Santa Monica, CA 90401, USA, 2004
19. **Riley, S., 1999:** Contemporary Art Therapy with Adolescents, Jessica Kingsley Publishers, 1999
20. **Ross, C., 1996:** Something to Draw On. Activities and Interventions using an Art Therapy Approach. Jessica Kingsley Publishers, 1996
21. **Rubin, A., 2005:** Child Art Therapy, Kindle Edition, 2005
22. **Silverstone, L., 1997:** Art Therapy - The Person-Centred Way. Art and the Development of the Person. 2nd edition. Jessica Kingsley Publishers, 1997